

Лекція 16

Види юридичної відповідальності у сфері охорони здоров'я

Лектор

к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»

Будко Ганна Юрїївна

Види поведінки

I Правова поведінка:

- 1) правомірна поведінка;
- 2) протиправна поведінка:
 - а) правопорушення:
 - провина веде за собою стягнення;
 - злочин – це суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання.
 - б) об'єктивне протиправне діяння.

II Неправова поведінка.

Протиправність – це наявність певного відхилення від правил (норм) надання медичної допомоги, порушення суб'єктивного права пацієнта. Протиправність може виражатись як у дії, так і в бездіяльності.

Протиправна поведінка характеризується порушенням норм права. Вона має дві форми: **дія та бездіяльність**.

Ознаки правопорушення:

- 1) суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- 2) протиправність діяння;
- 3) винність особи, яка скоїла протиправне діяння;
- 4) деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- 5) покарання та стягнення.

Види проступків:

- 1) цивільно-правові;
- 2) адміністративні;
- 3) дисциплінарні.

Юридична відповідальність – це застосування до особи, яка вчинила правопорушення, заходів державного примусу, передбачених правовими нормами, що супроводжуються необхідністю для винного зазнати певних втрат особистого, організаційного або майнового характеру.

Державний примус – це застосування до певних осіб спеціальних заходів впливу з метою спонукати, змусити їх виконувати вимоги правових норм.

Осудність фізичної особи – це здатність розуміння характеру своїх дій і керування ними.

Вина – це психічне (внутрішнє) відношення суб'єкта до вчинення певного діяння.

Ознаки юридичної відповідальності:

1. Спирається на державний примус у формі каральних і правовідновлювальних (компенсаційних) способів.

2. Виражається в обов'язку особи зазнати певних втрат за свою вину, тобто нести кару.

3. Настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення в разі встановлення складу правопорушення. Юридична відповідальність настає за відання та виконання явно злочинного розпорядження чи наказу.

Не є правопорушенням необхідна оборона, крайня необхідність, професійний ризик.

Необхідна оборона – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Перевищення меж необхідної оборони – це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.

4. Здійснюється компетентними органами у суворій відповідності до закону.

5. Здійснюється в ході правозастосованої діяльності з дотриманням певного процедурно-процесуального порядку.

Види юридичної відповідальності лікарів за вчинені правопорушення:

- кримінальна;
- цивільно-правова (майнова);
- адміністративна;
- дисциплінарна.

Цивільно-правові проступки – це шкідливе, протиправне, винне порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і пов'язаних з ними немайнових особистих відносин.

Цивільно-правова (майнова) відповідальність – це обов'язок суб'єкта цивільно-правових відносин відшкодувати шкоду, заподіяну ним у результаті невиконання або неналежного виконання договірних або недоговірних зобов'язань чи в разі порушення цивільних прав особи.

Цивільно-майнова відповідальність – це своєрідний засіб забезпечення захисту особистих немайнових прав (життя й здоров'я) пацієнтів при наданні медичної допомоги (послуги).

У разі порушення права на здоров'я людина може бути обмежена в своїх діях, потребувати сторонньої підтримки, не може рухатися без сторонньої допомоги, виконувати роботу звичайним способом, не може справлятися по дому.

Більшість медичних працівників здійснює свою професійну діяльність, перебуваючи у трудових відносинах із закладом охорони здоров'я. Згідно з частиною першою статті 1172 ЦКУ юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Лікар, вина якого доведена, може бути притягнений до кримінальної відповідальності. Заклад охорони здоров'я може звертатись до винної особи з регресивним позовом та вимагати від неї компенсування повної суми заподіяної шкоди.

Умови притягнення до цивільно-правової відповідальності:

1. Доведено факт протиправного характеру дій чи бездіяльності;
2. Наявність негативного впливу на здоров'я пацієнта.
3. Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між цими фактами.
4. Доведено факт вини медичного працівника.

Види завданої шкоди пацієнту

1) **майнова** – усі види майнових витрат:

- реальні збитки – втрати майнового характеру, затрачених на відновлення порушеного права;
- втрачена вигода – прибутки, що могла отримати особа у разі, якби її права не були порушені.

Якщо потерпілій особі задано каліцтво, інше ушкодження здоров'я, відшкодовується:

- заробіток (дохід) (не має значення, чи працювала особа на момент заподіяння шкоди, чи ні, розмір відшкодування визначається виходячи з розміру мінімальної заробітної плати);
- витрати понесені на проїзд до закладу охорони здоров'я;
- витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду;
- витрати на лікування.

Якщо потерпіла особа померла, відшкодовується:

- витрати на лікування;
 - витрати на поховання;
 - витрати на спорудження надгробного пам'ятника;
 - витрати на відшкодування матеріальної шкоди, завданої смертю годувальника.
- 2) **моральна (немайнова)** – компенсація порушником завданих фізичних та духовних страждань, що стали наслідком його правопорушення, у грошовій формі.

Види моральної шкоди:

- 1) фізичний біль та страждання, яких зазнала особа у зв'язку з каліцтвом або іншими ушкодженнями здоров'я;

2) душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких;

3) душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) Приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Згідно статті 1168 ЦКУ моральна шкода завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, може бути відшкодована одноразово або шляхом здійснення щомісячних платежів. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей реалізації. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності, виваженості й справедливості. На даний час відсутня законодавчо закріплена формула для визначення розміру моральної шкоди. Законодавець не передбачив верхньої та нижньої межі розміру моральної шкоди.

Правомірне заподіяння шкоди

У медичній практиці, передусім у пластичній хірургії, естетичній стоматології, непоодинокі випадки, коли пацієнти звертаються до медичних закладів для проведення медичних втручань, які під кутом зору людини зі здоровим глуздом у жодному разі не потрібні для їхнього організму. Це операції зі збільшення окремих органів чи частин тіла (при їх середніх, нормальних розмірах), видалення окремих органів чи частин тіла (ребер, зубів, пальців на ногах), вживляння у тіло сторонніх предметів, зміна розрізу очей, кольору шкіри тощо. Наприклад, для досягнення схожості з леопардом Том Леппард з Австралії хірургічним шляхом змінив форму верхньої губи (розсік навпіл), вставив клики, змінив розріз очей, приживив собі вуса з волосінні та штучні пазурі, а також частково видалив носовий хрящ та покритив 99,9 % своєї шкіри татуажем, візерунок якого нагадує шкіру леопарда.

Аналогічна ситуація й щодо здійснення естетичних стоматологічних процедур (відбілювання, інкрустація зубів тощо), коли через прагнення до вдосконалення зовнішності чи досягнення якихось стандартів краси, моди, пацієнт фактично погоджується на заходи, що безповоротно ушкоджують його здорові зуби, тобто шкодять здоров'ю.

У зазначених та схожих випадках пацієнт дає згоду на заздалегідь ризиковані та шкідливі медичні втручання. Однак при дотриманні з боку медичного закладу (медичного працівника) усіх вимог та стандартів здійснення медичних втручань таку шкоду здоров'ю можна вважати правомірною. Тобто у такому разі пацієнт не може розраховувати на якісь компенсації чи відшкодування. Основне завдання медичних закладів (приватно практикуючих лікарів) – юридично правильно зафіксувати згоду пацієнта на застосування таких шкідливих втручань та його поінформованість щодо заздалегідь передбачуваних негативних наслідків.

Обставини, які виключають протиправність поведінки заподіювача шкоди:

- ✚ дії щодо здійснення права й виконання обов'язку (наприклад, діяльність пожежників);
- ✚ згода потерпілого на заподіяння шкоди;
- ✚ протиправність поведінки самого потерпілого.

Підстави для звільнення від обов'язку відшкодування шкоди:

1. Непереборна сила (надзвичайні та невідворотні обставини, форс-мажор).

Форс-мажорні обставини поділяються на такі категорії:

- повінь (але щорічний розлив річок не є форс-мажорною обставиною), землетрус, шторм, осідання ґрунту, цунамі, інші стихійні лиха природи; епідемії;
- пожежі, вибухи, вихід з ладу чи пошкодження машин та устаткування;
- страйки, саботаж, локаут та інші непередбачені зупинки на виробництві;
- оголошена чи неоголошена війна, революція, масові безпорядки, піратство;
- законні або незаконні дії органів державної влади чи управління та їх структурних підрозділів, які перешкоджають виконанню контракту (наприклад, ембарго на експорт певних товарів, валютні обмеження, введення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України тощо).

За терміном дії форс-мажорні обставини поділяються на такі категорії:

- ✓ тривалі, до яких належать, передусім заборона експорту (іноді й імпорту), війна, заколоти, блокада, валютні обмеження або інші заходи уряду чи його органів;
- ✓ короткострокові, до яких належать пожежа, повінь, стихійні лиха, замерзання моря або порту, закриття морських проток, які лежать на звичайному морському шляху, між портами навантаження та розвантаження, відхилення на шляху, викликані воєнними діями тощо.

«**Випадок**» (казус) – це подія, яка не була передбачена та попереджена через раптовість її настання, але якби її можна було б передбачити, вона могла б бути відвернута. За таких умов особа звільняється від відповідальності якщо доведе, що вчинила усі необхідні дії для належного виконання своїх зобов'язань.

2. Протиправні дії третіх осіб.
3. Обставини, що характеризують стан заподіювача шкоди.
4. Обставини, що характеризують поведінку потерпілого (наприклад, стан алкогольного сп'яніння).
5. Майнове становище заподіювача шкоди. Ця підстава не звільняє від відповідальності повністю, але суд може зменшити розмір відшкодування шкоди.

Адміністративні проступки відповідно до ч. 1 ст. 9 КУпАП – це такі, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них законом передбачається адміністративна відповідальність.

Форми адміністративної вини:

- а) намір:
 - прямиий;
 - непрямиий;
- б) необережність:
 - самовпевненість;
 - недбалість.

Адміністративна відповідальність медичного працівника – це різновид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні до медичних працівників особливих санкцій – адміністративних стягнень.

Адміністративній відповідальності підлягають осудні особи, що досягли 16-річного віку.

Адміністративна відповідальність (ст.ст. 41, 42, 42-4, 44, 44-1, 44-2, 44-3, 45, 45-1, 46, 46-2, КУпАП) за:

- порушення санітарних норм;
- продаж лікарських засобів без рецепта чи медичного обстеження;
- порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників, під час здійснення ними професійних обов'язків;
- порушення правил щодо карантину;
- порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці;
- порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм;
- за ухилення від медичного огляду чи обстеження;
- за ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу;
- за умисне приховування джерела зараження венеричною хворобою.

Види адміністративних стягнень:

- попередження;
- штраф;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація;
- позбавлення спеціального права, наданого громадянину;
- громадські роботи (полягає у виконанні особою у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування);

- суспільно-корисні роботи (полягає у виконанні особою оплачуваних робіт, вид яких та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування);
- виправні роботи (утримання з заробітку особи до 20% у доход держави терміном до двох місяців);
- адміністративний арешт (до 15 діб);
- адміністративне видворення за межі України іноземного громадянина або особи без громадянства.

Обставини, що пом'якшують відповідальність за правопорушення:

- щире розкаяння винного;
- відвернення винним шкідливих наслідків, відшкодування збитків чи усунення заподіяної шкоди;
- вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих або сімейних обставин;
- вчинення правопорушення неповнолітнім, вагітною жінкою або жінкою з дитиною віком до 1 року.

Законами можуть бути передбачені й інші обставини, що пом'якшують відповідальність. Крім цього, орган, що вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати й інші обставини пом'якшувачими.

Обставини, що обтяжують відповідальність:

- продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення людиною, яка раніше вчинила злочин;
- втягнення неповнолітнього у правопорушення;
- вчинення правопорушення групою осіб;
- вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха чи за інших надзвичайних обставин;
- вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Орган, який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру правопорушення, може не визнати певну обставину з цього переліку обтяжуючою.

Дисциплінарні проступки – це що посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисципліни; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них законом передбачається дисциплінарна відповідальність.

До порушень трудової дисципліни відносять: спізнення, прогул, поява на робочому місці у нетверезому стані, недотримання правил внутрішнього розпорядку, порушення правил зберігання певних речовин та медичних препаратів тощо.

Дисциплінарна відповідальність медичного працівника – це окремий варіант юридичної відповідальності, яка настає у випадку порушення трудових обов'язків.

Згідно Кодексу про адміністративні правопорушення (надалі КпАП) працівник зобов'язаний:

- чесно і сумлінно працювати;
- своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу;
- додержуватись трудової і технологічної дисципліни;
- додержуватися вимог нормативних актів про охорону праці;
- дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір.

Види дисциплінарних стягнень:

- 1) догана;
- 2) звільнення за відповідними підставами.

Принципи накладання дисциплінарного стягнення:

- 1) до застосування дисциплінарного стягнення роботодавець повинен вимагати від працівника пояснення у письмовій формі;
- 2) відмова працівника дати пояснення не є перепорою для застосування дисциплінарного стягнення;

- 3) дисциплінарне стягнення застосовується не пізніше одного місяця з дня виявлення порушення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці;
 - 4) дисциплінарне стягнення не може бути застосовано пізніше, ніж через шість місяців від дня вчинення порушення;
 - 5) за кожне дисциплінарне порушення може бути застосовано тільки одне дисциплінарне стягнення;
 - 6) при обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника;
 - 7) наказ (розпорядження) роботодавця про застосування дисциплінарного стягнення оголошується працівникові під розписку (відмова працівника ознайомитися з наказом чи засвідчити факт своїм підписом не порушує юридичної чинності стягнення. Відмову засвідчують актом, складеним за участю очевидців цього факту);
 - 8) дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником в органах розгляду трудових спорів.
- **Перелік сфер застосування самих правопорушень** наведений у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р.:
 - ✓ глава 5 розділ II Особлива частина КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення»;
 - ✓ глава 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності»;
 - ✓ глава 13 «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання»;
 - ✓ глава 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління».
 - **Нормативно-правова база дисциплінарної відповідальності:**
 - ✓ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р.;
 - ✓ Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року;
 - ✓ Наказ МОЗ України від 18.12.2000 № 204-о «Галузеві правила внутрішнього трудового розпорядку»;
 - ✓ Колективний і трудовий договір у конкретному закладі охорони здоров'я.
 - **Нормативно-правова база щодо майнової відповідальності**
 - ✓ Цивільний кодекс України;
 - ✓ Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів».